

МОВОЗНАВСТВО

Ганна ВІНЯР

НОВА ЛЕКСИКА В РОМАНІ ЛІНИ КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

Анотація. У статті проаналізовано нову лексику, вжиту в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», з погляду словотвірної структури. Матеріал описано відповідно до способів словотвору, словотвірних типів та словотвірних категорій. Нова лексика представлена не тільки власне українськими новотворами, але й численними запозиченнями.

Ключові слова: Нова лексика, новотвір, дериват, запозичення, спосіб словотвору, словотвірний тип.

Аннотация. В статье проанализирована новая лексика, употребленная в романе Лины Костенко «Записки украинского самашедшего», в аспекте словообразовательной структуры. Материал описан исходя из способов словообразования, словообразовательных типов и словообразовательных категорий. Новая лексика представлена не только собственно украинскими словообразованиями, но и многочисленными заимствованиями.

Ключевые слова: новая лексика, новообразование, дериват, заимствование, способ словообразования, словообразовательный тип.

Summary. New vocabulary in Lina Kostenko's novel «Записки українського самашедшого» is analyzed from aspect of word-formative structure. Material is described accordingly to ways of word-formation, word-formative types and word-formative categories. New lexicon is represented by not only Ukrainian neologisms, but numerous loanwords.

Key words: new vocabulary, neologism, new loanword, way of word-formation, word-formative type.

Однією з найважливіших передумов функціонування мови є здатність до змін, коли на кожному етапі її існування розвиваються ті засоби й способи вираження, ті тенденції, які найбільше відповідають новим соціально-культурним завданням та умовам мовленнєвої комунікації. Найвиразніше відображає динаміку мови її лексико-семантичний рівень. Лексичний склад є найбільш чутливим до зовнішніх факторів впливу, на ньому також активно відбивається дія внутрішніх законів розвитку мови. Інноваційні процеси в лексиці є постійним об'єктом аналізу в наукових розвідках учених. Зокрема, динамічні аспекти розвитку лексико-семантичної системи були предметом вивчення В.В. Жайворонка, М.А. Жовтобрюха, Ж.В. Колоїз, В.Т. Коломієць, Т.А. Коць, Л.А. Лисиченко, Д.В. Мазурик, О.Г. Муромцевої, Л.М. Полюги, І.А. Самойлової, О.А. Стишова, Н.В. Стратулат та ін.

Проте питання мовної динаміки завжди залишаються актуальними. Дослідження нової лексики в романі Ліни Костенко "Записки українського самашедшого" засвідчило використання значного масиву нових слів, що відбиває процес активного пристосування мовної системи до нових потреб комунікації у зв'язку з розвитком науки та техніки, економічними перетвореннями, виникненням нових суспільних відносин, інформаційною революцією, глобалізацій-

ними процесами тощо. У статті поставлено за мету дослідити стан творення й використання нової лексики кінця ХХ – початку ХХІ століття через призму мовлення персонажа роману Ліни Костенко "Записки українського самашедшого". Хоча головний герой-наратор є високоінтелектуальною особистістю, сином шістдесятника, з відповідним мовними переконаннями, літературна форма щоденника дає можливість письменниці не тільки відтворити мовлення представників інших соціальних прошарків, але й дати оцінку мовній ситуації в Україні: *А це не мат, – спокійно пояснює вона. – Це воровская феня. І, мабуть, не випадково цьому суспільству прищеплено саме воровську феню, мову блатних низів, – щось є у ньому глибоко жлобське і безкультурне.*

Сподіваюсь, мій син, мій хлопчик, дитя моєї любові, переросте цю феню і виросте інтелігентною людиною. Але ж поки він виросте, Україні може вже й не бути. Вся розчиниться у хамстві.

На щастя, мова роману, у тому числі й нова лексика, дає нам надію на майбутнє нашої мови, її спроможність і далі розвиватися всупереч несприятливим факторам. Аналіз тексту роману виявив 590 слів, не засвідчених у словниках української мови. Більшість неологізмів є власне українськими новотворами, передусім іменниками.

Творення нових іменників суфіксальним способом відбувається за допомогою формантів *-ик, -ість, -иха, -йя, -ач, -ка*: *бомжиха, культик, харизматик, міжчасся, морелька, моноцентричність, мойсейність, потойбіччя, прирощувач (імперії)*. У романі "Записки українського самашедшого" новотвори з суфіксом *-ник* представлені назвами осіб, які виконують дію, названу твірним дієсловом, або є носіями предметної ознаки: *мобільник, очільник, чільник, протестувальник, барабанник*. Напр.: *Зрештою, дружина в мене розумна й красива, упадальників біля неї не бракувало, і якби зі мною щось не так, то вона вибрала б не мене; Тисяч двадцять пікетувальників прийшли під стіни парламенту*. Індивідуально-авторські новотвори часто супроводжуються описом мотиваційної бази: *Взагалі-то щоденник – жанр особистих записів. А яке моє особисте життя, і чи буває воно в одружених? Записувати, як тебе жінка пиляє, як засмоктують будні? Це вже був би не щоденник, а буденник*. Іменники з суфіксом *-к(а)* виступають словотворчим засобом універбації, коли на базі двослівної назви виникає однослівна: *валентинка (листочок до Дня Святого Валентина), мобілька*. Частина новотворів з суфіксом *-ка* оформлює віддієслівні похідні розмовного характеру: *Тільки ти не переплутай, — кажу малому, що саме грає з Борькою у якусь чергову «стрілялку»*; *Дістали мене ці комп'ютерні забавлянки*; *Зліпив із глини, як дід свистульку, і вдихнув душу*; *І неодмінно щоб хтось подбав про розкрутку*. Деякі новотвори з суфіксом *-к(а)* передають значення жіночності, зокрема: *німфетка, кришнайтка, шахідка*. Напр.: *Дружина у мене Риба, інтуїтивістка*. Реагує на кожну дрібницю. Традиційно продуктивний в українській мові словотвірний тип з питомим українським суфіксом *-ння*, що має словотвірне значення "опредметнена дія", реалізується в досліджуваному матеріалі нечисленними прикладами: *зомбування, опізнання*. Напр.: *І те біле його одіння над його плечима здійсмається і тріпотить, мов крила*.

У романі зафіксовані нові похідні із суфіксами іншомовного походження *-атор, -іст, -ізм, -ант*: *категоризм, руйнатор, соцреаліст, дозиметрист, нобеліант*. Напр.: *У Відні антиглобалісти били вітрини*. Іменники з суфіксом *-іст* означають осіб за їх відношенням до певного поняття, установи, сфери діяльності, а також приналежність до певного політичного напрямку, угруповання: *Я не кастрофіст*. *Я хотів би думати в хорошу сторону*. Іменники з суфіксом *-ізм* мотивовані іменниками і означають схильність до чогось: *дебілізм*.

Особливістю словотворення досліджуваного роману є наявність усічень і нульсуфіксальних похідних: *корпоратив, екстремал, екстрим, банал*. Напр.: *Ретируюсь у сусідню кімнату і виходжу у віртуал*; *Якби я був художником, намалював би цей сюр – глухий зелений паркан, оранжеві метелики жилетів, а вгорі над Майданом фрагменти нашої Незалежності в залізному дзьобі крана*.

У повітрі погойдуться то рука, то нога, голови ще немає; На одному з нічних каналів беззвучно ворухив губами віртуальний мультиплікат українець; Особливо для харизматів і людей творчих, як віщує астролог з асирійською бородою.

У романі "Записки українського самашедшого" часто вживаються нові іменники, які виникли способом основоскладання (композиції): *електродрель, автозупинка, мордолупцювання, сміттєзвалище, травмопункт*. Напр.: *Звірозяцур готовий тікати; Австралійці ж виходили з аборигенами, просили у них пробачення за всі кривди і утиски від новонаселенців; Зграя молодих звіроніжок вдерлася у гуляючий натовп, поперекидала машини, побила вітрини, перетоптала людей і зникла; У місті справжнісінький льодопад*. Поширеним способом словотвору є в мові роману аббревіація (поскладова або часткова): *адмінресурс, афроукраїночка, бандформування, Європарламентар*. Напр.: *Аналізи передано до спецлабораторій; Пом'ямо, тут уже потрібні не політологи, а політпаологи; У нас тепер дома цілий бабком*.

Творення нових прикметників суфіксальним способом відбувається здебільшого за допомогою форманта *-ський* на базі власних (географічних) назв (*антальський, бруклінський, хрещатенський, сьєрра-леонський, тайтянський манхетенський*), форманта *-ний* (*вібромасажний, перинатальний, екзистенційний, світлодіодний, протестний, прикульний, пасіонарний, медійний, уніформний*).

Префіксальне словотворення іменників та прикметників має у сучасному новотворенні деякі спільні риси: використання іншомовних префіксів *супер-, анти-, псевдо-, квазі-*. Напр.: *А якщо в цій нації є антинація, то прошу не плутати; Чи я мушу терпіти, щоб ця квазідемократія нищила мене не згіри, як той псевдосоціалізм?! Найбільш активно використовується префікс *пост-*: *А це ж відкриють і на Рівненській, де вже й так постчорнобильські села живуть під страхом генетичних ушкоджень; Я гидує суспільством, — сказала дружина. — Воно тупе й жорстоке. Воно посттоталітарне, постгеноцидне. І постлюдське; Вона ходить, як на пуантах, у якійсь постсценічній прострації, всім усміхається і нікого не впізнає*. Рідше використовуються питомі префікси (*не-, без-, по-*): *Що за покоління росте? Якесь беземоційне*. *Глухе до всього. Аполітичне; Але мобільник — це ж посекудна тарифікація; Є в цьому щось не-Боже; Не-громадяни обирають не-громадян*.*

У новотворенні прикметників бере участь складання основ або слів, більшість прикметників утворена поєднанням основоскладання з суфіксацією: *триколінний (гопак), наркозалежний, сльозогінний*.

Дієслова в романі "Записки українського самашедшого" представлені досить широко (42 нових слова). Аналіз словотворчої структури дієслів показав, що частина з них утворюється суфіксальним (допінтувати, інтоксикувати, мімікрувати, но-

стальгувати), постфіксальним (камуфлюватися, піаритися), префіксальним (здиригувати, одсичати, напродукувати, переакцентувати, повигукувати, поскандувати), префіксально-суфіксальним (вигарцювати, знікчемлювати, набринькувати, підфутболювати, погулити, пропилососити), префіксально-суфіксально-постфіксальним способами (змитаритися). Напр.: *Зате є понад сотню партій, які вегетуються й конфронтуються; Я хотів би цю дружбу засейвити – час летить, малому потрібен старший товариш; М'язи навколо рота затвердли і не складаються в посмішку.* Для нової лексики роману характерне використання дієприкметників *продвинутий, зашуганий, глобалізований, зацитьканий, вдекорований, софістикований, ухорканий, роздританий, підтіпаний, прототипний, недовбитий, облаштований.*

Саме серед дієслів чимало жаргонізмів (*приколюються, фанатіють, балдіють, тусуються, оборзіла, роздерибанила*), просторічних слів (*обматюкав, залубенів, перекатруплять*), що покликані відобразити сумні мовні реалії сьогодення.

Характерною особливістю роману є творення ряду прислівників: відприкметникові суфіксальні (*біблійно, ступорно, зодіакально, сомнамбулічно, адриатично, інфернально*) та префіксально-суфіксальні деривати (*по-гавайськи, по-наськи, навмируще*), відіменникові префіксально-суфіксальні похідні (*навзгинці, внівуха, унівсвідомості, побільшости, назагал*), композити (*цьогоріч*).

Сленгізми в романі стосуються не лише кримінальної сфери, так званих асоціальних елементів (*жлоб, блін, на фіг, амбал, мудака, фігня, прикид, «ширка», шухер, «дерибан», алкаш*). Сучасне захоплення молоді комп'ютерами, інтернетом породило цілий масив комп'ютерного сленгу. Він йому скидає на мило різні *месиджі, вчить користуватися аською* для зв'язку; *Малий вже сидить у чатах, кнюпає на клаві як заправський юзер, а часом трапиться якийсь глюк, звертається до нього, а не до мене.* Численні запозичення з інших мов відбивають процеси глобалізації мови: *раціо, емоціо, негації, аскеза, пасіонарій, бювет, поліціант, білборд, порно, VIP-персон, веб-серфінг, веб-сайт, плеєр, кіборг, евтаназія, ротвейлер, сіді-плеєр, веб-сторінка, індастріал, техно, холокост, бонет, промоутер, рімейк, памперс, маркети, лізинги, хабвії, фаст-фуд, сендвич-бар, флеш-моб, трейдери, кілер, діджей, ділер, бутік, Понтифік, екзит-пол, блокбастер, блог, слоган, барбекю, хоспіс.* Письменниця доречно залучає в мову роману діалектизми, що, дисонуючи із потоком іншомовної лексики, сприймаються як альтернативне джерело лексичних надходжень до літературної мови: *взувачка, кульчик, вертутик, гальба, кнайпа, скузуватися.*

Нова лексика в романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» відбиває загальні тенденції в новітньому українському словотворенні, точно, подеколи не без іронії, відображає мовну ситуацію в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник української мови [авт. уклад. Бусел В. Т.]. – К.: Перун, 2004. – 1440 с.
2. Словник іншомовних слів / [укладач: Пустовіт Л. О. та ін.] – К.: Довіра, 2000. – 500 с.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2011